

HUKUK EĞİTİMİNDE FELSEFE DERSİNİN GEREĞİ VE ÖNEMİ

Yrd. Doç. Dr. N. Ayşe ODMAN BOZTOSUN*

GİRİŞ

Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin ders programında birinci sınıflar için güz yarıyılında zorunlu dersler arasında yer alan felsefe dersini üstlenmek, benim için zor, ancak heyecanlı bir yolculuğun başlangıcını teşkil etti.¹ Bu yolculuk sırasında, felsefenin, sunduğu olanaklarla, hukuk eğitiminin başlangıcındaki hukuk öğrencisi için biçilmiş kaftan olduğunu keşfettim. Şu ana kadarki uygulamalarım gösteriyor ki, ders, "felsefe bilgisi" veya "felsefe tarihi" dersi şeklinde yürütülmeyip hukuk öğrencisinin hem ahlâkî şekillenmesine katkıda bulunacak hem de mesleğinde gerek duyacağı bazı yetenekleri kazandıracak bir uygulama dersine dönüştürüldüğünde çok önemli bir işlev üstlenebiliyor. Bu makalede önce, felsefe dersinin genel kapsamda üniversite eğitimine ve özel çerçevede hukuk eğitimine yapabileceği katkıları ele alacağım. Daha sonra hukuk öğrencileri ile yürütülecek felsefe dersinde izlenebilecek yöntemler ve ele alınabilecek konular üzerinde duracağım.

I. Felsefe Dersinin Üniversite Eğitimine Katkıları

A. Anlamak ve Anlatmak İçin Felsefe

Felsefe dersi, lisans düzeyindeki tüm öğrenciler için üniversite öğrenimlerinin ilk yılında önemli ve gerekli bir derstir. Felsefi düşünce, üst düzeyde bir düşünsel faaliyet ürünüdür. Bu tür ürünlerin incelenmesi ve irdelenmesi, öğrencilerin birbirlerini, temas ettikleri bilim insanlarını, bilimsel eserleri anlamaları ve kavrama kapasitelerini geliştirmeleri için son derece yararlıdır. Felsefe dersinin bu işlevi, üniversite öncesi eğitimde ezberciliğin yaygın olduğu ülkemizde, üniversite öğrencisi-

* Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ticaret Hukuku Anabilim Dalı

** Makalede atıfta bulunulan internet sayfalarına en son 28 Aralık 2005 tarihinde erişilmiştir.

¹ Felsefe dersi, Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin ders programında, birinci sınıf güz yarıyılında haftada iki saat okutulan (iki kredilik) bir zorunlu derstir. Türkiye'deki belli başlı hukuk fakültelerinin ders programlarının çoğunda felsefe dersi bulunmamaktadır (örneğin İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi). Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde birinci sınıfta seçmeli ders olarak gözükmektedir. Dersin tanımı, "Bu derste temel amaç öğrenciye kurgusal düşüncenin doğuşunu ve gelişimini tanıtmaktır. Felsefi düşüncenin temel kavramları söyleneceğinden kurgusal düşünceye doğru evrim içinde betimlenmeye çalışılacaktır." şeklinde yapılmıştır. Saptayabildiğim kadarıyla sadece Bilkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi ders programında, ikinci sınıfta iki yarıyılık bir zorunlu ders olarak "Sosyal ve Siyasal Felsefe (Social and Political Philosophy)" dersine yer verilmiştir. Ders içeriği, "İnsanın hayatını iyi yaşaması ne anlama gelir? Tek bir doğru ahlâk var mıdır? Ne zaman doğru ve yanlış davrandığımızı nasıl bilebiliriz? Neden doğruyu yapmalıyız? Bu ve diğer sorunlar, felsefe tarihinden seçilecek etkili metinlerin ayrıntılı şekilde okunmasıyla incelenecektir." şeklinde açıklanmıştır. Tanım, dersin öğrencinin yaratıcılığına açık şekilde tasarlandığını düşündürmektedir; ancak dersin İngilizce yürütülmesinin anadili Türkçe olan öğrenciler için sorun teşkil etme riski göz önünde bulundurulmalıdır.

nin üniversite eğitimine hazırlanması için büyük önem taşımaktadır. Felsefe metinlerini kavrayabilen, metinlerdeki düşünce silsilesini takip edebilen ve metinlerin ana fikrini çıkarabilen bir üniversite öğrencisi, ileride bu kazanımını, kendi disiplinindeki dersleri, sunumları ve eserleri kavramak için kullanabilecektir. Kavradığını anlatabilmek ise madalyonun diğer yüzüdür. Öğrencilerin edilgen konumda bırakılmadığı bir eğitim sisteminde, öğrencilere çalışmalarını sunabilmeleri, aktarabilmeleri için bir takım fırsatlar sunulur; böyle bir sistemde öğrencinin kavradığını aktarması çok önemlidir.² Bu sağlanmasa dahi, öğrenciler en azından yazılı sınavlarda ders konularını kavradıklarını göstermek zorundadırlar. İşte bu aşamada da iyi bir felsefe eğitimi, düşüncelerin nasıl ifade edilmesi gerektiği konusunda öğrenciye yol göstericidir.

B. Ahlâkî (Etik) Değerleri Kavrama, İrdeleme, Kazandırma

Ahlâkî değerlerin irdelenmesi ve bireye kazandırılması için felsefe dersi en uygun araçtır. Üniversite öğrencisinin meslekî şekillenmesi ile birlikte kişilik gelişimini tamamladığı gençlik döneminde ahlâkî değerler üzerinde kapsamlı ve sistematik bir şekilde düşünmesi öğrencinin kişilik gelişimine önemli katkı sağlayacaktır. Bu değerlerin başında dürüstlük, toplumsal sorumluluk, kendini başkasının yerine koyabilme ve hoşgörü gelmektedir. Bu kavramların içini doldurabilmek için, insanlığın düşünce tarihi boyunca nasıl anlaşıldıklarını, nasıl uygulandıklarını incelemek, günümüzle bağlar kurmak ve öğrencinin kendisine, kendi yaşamına dönerek bu kavramların yaşamındaki yerini irdelemesini sağlamak gereklidir. Hele Türkiye gibi bu konuda son derece zengin bir kültür mirasına sahip bir ülkede, elimizin altında bu kadar malzeme varken böyle bir çalışma yürütmekten kaçınmak büyük bir eksikliktir.

C. Tartışma Geleneği Kazandırma

Münazara, Cumhuriyetin ilk yıllarında ortaokullarda, liselerde yaygın olarak yürütülen, ancak daha sonra terk edilen ve eğitim sistemimizin olmazsa olmaz bir parçasını teşkil etmesi gereken bir etkinliktir. Münazaralarda iki düşünce takımı bir iddia etrafında çarpışır; kendi savlarını haklı göstermeye çalışırlar, çeşitli gerekçelerle destekler, karşı tarafın savını çürütmeye çabalarlar. Münazaralar, öğrencilerin düşünme yeteneklerini geliştiren, tartışma geleneğini benimseten birer şölendirler. Felsefe tarihi de bir münazaralar geçididir. İnsanlığın samimiyetle ve tüm düşünsel yeteneklerini kullanarak evrensel sorulara yanıt aradığı bu düşünce serüveninde düşünürler bazen diğer düşünürlerle bazen kendileriyle münazaralara girişmektedirler. Bu serüveni takip etmek ve bu kervana katılmak felsefe dersini alan öğrenciler için de tadına doyum olmaz bir deneyim teşkil edecektir. Bunun için kendilerinin de tartışmaya katılmaları, dersi yürüten öğretim üyesi ve öğrenci arkadaşlarıyla münazaraya girişmeleri gerekir. Bu çerçevede, bir düşüncenin aksi düşüncelere karşı savunuluyor olması ve bu savunmanın adabı, savunulan düşüncenin kendisinden daha önemlidir. Bu tartışmanın bir sistematik içerisinde, tartışma ortamında düzeni

² Eğitim alanında yeni yaklaşımı yansıtan aktif öğrenme ile ilgili açıklamalar için bkz.: Ali Ünlü, Aktif Öğrenme. http://www.aliunlu.com.tr/?s=51&d_op=showpage&pid=82.

sağlayan bir yönlendiricinin öncülüğünde yürütülmesi, tartışmanın verimliliğini ve kalitesini güvence altına alacaktır.

D. Kendine Güven Kazandırma ve Yaratıcılığı Özendirme

Eğitim sistemimizin kronik sorunlarından biri haline gelen ezbercilik ve kopyacılık üniversite eğitiminin sağlıklı işleyişi önündeki en büyük engeldir. Ezbercilik ve kopyacılık birbirinin kardeşidir. Öğrencinin kendi düşüncesinin değerli olduğuna inanılmadığı bir eğitim sisteminde, düşünme düzeneklerinin kilitlenip dersi geçmeye yetecek kadar bilgi yığınının akılda tutulmaya çalışılması beklenen bir durumdur. Eğitimcilerin, sınavlarda bir başka öğrenciden, kitaptan veya notlardan kopya çekmek konusunda son derece katı bir tutum takınmalarına rağmen, özü açısından kopya çekmekle aynı sonucu doğuran ezbercilik konusunda böyle sert bir yaklaşım sergilemedikleri açıktır. Ezberciliğe karşı çıkabilmek için, eğitimcinin kendisinin de eleştirel düşünen, sorgulayan ve yaratıcı bir kişilik ortaya koyması gerektiği göz önüne alındığında, ezberciliğin dokunulmazlığının nedeni daha kolay anlaşılır. Bu çerçevede, düşüncelerin, savların dogmaya dönüşebilmeleri - çoğunlukla yanlış değerlendirildiği üzere- mutlaka din kaynaklı olmalarına bağlı değildir. Sorgulanmadan kabul edilen her düşünce dogmalaşmıştır ve insan aklına zarardır. Üniversiteler bilim yuvası ise buralarda bilimsel düşüncenin hüküm sürmesi gerekir. Bilimsel düşünce, niteliği gereği yaratıcıdır; ancak üniversite öncesi eğitiminin ayırt edici karakteri haline gelen ezbercilik ve kopyacılık maalesef üniversite eğitime de sirayet etmiştir ve üniversitemizden bilimsel düşüncüyü kovmuştur. Ezbercilik ve kopyacılığın yegâne panzehiri yaratıcılığın teşvikidir. Nasıl kötü iyiyi kovarsa iyi de kötüyü kovar. Bu açıdan, üniversite eğitiminin ilk yılında, yaratıcı düşüncenin yüceltildiği, ödüllendirildiği, hedef gösterildiği felsefe dersine yer vermek hayati önem taşımaktadır. Ezberciliğin baskısı altındaki (veya tembelleştirici rahatlatıcılığı içerisindeki) öğrencilerde temel bir anlayış ve yaşam tarzı değişikliği yaratacak bu derslerde, öğrencilerdeki “düşünme direnci”ni kırmak için ilk yapılması gereken, öğrencilerin kendi düşüncelerine değer verildiğinin hissettirilmesidir. Düşüncelerine değer verilen öğrencilerin kişilik gelişimi de olumlu etkilenecek ve öğrenciler, kendine güvenen, benlik saygısına sahip bireylere dönüşeceklerdir.

Yalnız unutulmamalıdır ki ezbercilik ve kopyacılık, özgür ve yaratıcı düşüncelerin yelken açmasının umulduğu felsefe dersi için dahi tehdit oluşturmaktadır; dersin, yukarıda sayılan amaçlara ulaşmak, bu dersten beklenen yararları sağlamak için değil de ders programında yer aldığı için “okutulması” durumunda, “ezber dersleri çöplüğü”ne gitmekten kurtulamayacağı açıktır.

E. Felsefe Dersinin Gençlerimizi Daha Donanımlı ve Bilinçli Kılması

Son olarak, felsefe dersinin üniversite öğrencilerine sağlayabileceği bir diğer katkı, gençlerimizi, çeşitli olumsuz etkilere açık ve düşünsel açıdan korumasız “dehşetli” dönemlerinde kendilerine zarar verebilecek kişi ve oluşumlara karşı korumasıdır. Ülkemizde üniversite gençliği, çeşitli dönemlerde, çıkarları ulusal çıkarlarla çatışan güçler tarafından siyasî oyunlara alet edilmiştir. Bu tehlike sona ermiş

değildir. Öğrencilerin tahriklere kapılmaması, hukuka aykırı oluşumların içine çekilmemesi, bilinçli bireyler olmalarına bağlıdır. Felsefe dersi bu bilincin kazandırılmasında önemli rol üstlenebilir.

Felsefe dersi, ortak bir kültür ve anlayış oluşturulmasına hizmet edebilir. Öncelikle ahlâkî değerler sorgulaması sayesinde ulusal bilincin ve ortak çıkar anlayışının gelişmesine katkıda bulunabilir, öğrencinin kendinde keşfettiği öz değerlerine sahip çıkmasını sağlayabilir. Sorgulayıcı ve yaratıcı düşünceyi benimseterek öğrenciye mutlak doğru olarak sunulan ve benimsetilmeye çalışılan fikirlerin koşulsuz kabul edilmesi tehlikesine karşı bir sigorta teşkil edebilir; öğrencinin özgüvenini geliştirerek kendisine üstün gösterilmeye çalışılan kişi ve oluşumlara karşı şüpheli yaklaşmasını mümkün kılabilir. Tartışma geleneğini öğrenciler arasında yerleştirerek farklı düşüncelerin uyarca tartışılmasının zeminini hazırlayabilir. Son olarak, tez-antitez-sentez şeklinde ilerleyen düşüncenin ancak ortak ve iyiniyetli bir görüşme (*müzâkere*) ortamında yetkinleştirilebileceğini, sorunlara en uygun çözümlerin böyle bir ortamda bulunacağını gösterdiği için, bu ortamın ders dışında da yeşermesine olanak sağlayabilir. Yalnız, felsefe dersinin yukarıda sayılan yararları sağlamanın, dersin aşağıda açıklayacağım şekilde yürütülmesine bağlı olacağı göz önünde bulundurulmalıdır.³

II. Felsefe Dersinin Hukuk Eğitimine Katkıları

A. Hukuk Felsefesi ve Hukuk Metodolojisi Derslerinin Altyapısını Oluşturma

Hukuk felsefesi, ülkemizdeki hukuk lisans programlarında zorunlu ders olarak yer almaktadır; ancak bu dersin de öğrenciyi kucaklamayan, öğrencinin sahiplenmediği bir şekilde yürütülmesi durumunda kendisinden beklenen yararları sağlamayacağı açıktır. Her ders gibi hukuk felsefesi dersi de bir ezber dersine dönüşebilir. Bir konuya felsefi açıdan yaklaşma yöntemini öğrenmemiş, bu yeteneği edinmemiş bir öğrencinin hukuk felsefesi dersinden verim alması beklenmemelidir.

Hukuk metodolojisi dersi ise birçok hukuk fakültesinde son yıllarda zorunlu dersler arasından çıkarılarak seçimlik dersler arasına konulmuştur. Bu hatalı tercihin olumsuz sonuçları yargı sistemimizin işleyişine kadar yansımaktadır. Ayrı bir makalede incelenmesi gereken bu meseleyi bir tarafa bırakarak, hukuk metodolojisi dersinin verimli şekilde yürütülmesi için ihtiyaç duyulan analitik düşünme ve yorum yeteneğinin kazandırılmasında felsefe dersinin katkısının aşikâr olduğunu vurgulamakla yetiniyorum.

B. Ahlâkî (Etik) Değerleri Kavrama, İrdeleme, Kazandırma, Bu Değerlerin İçini Doldurma

Felsefe dersinde özellikle ahlâk felsefesine ayrıcalıklı bir yer ayrılması, bir hukuk lisans programı için gerekli altyapının oluşturulmasına büyük katkı sağlayabilir. Adaletli bir toplumun, güçlü bir devletin yaratılmasında ve korunmasında hukukçulara düşen rol dikkate alındığında hukuk öğrencilerinin ahlâkî şekillenmesinin ne

³ Bkz.: aş. III.

kadar büyük önem arz ettiği ortaya çıkacaktır.⁴ Hukukçular, hukukla ilgili tüm faaliyetlerinde vicdanlarının sesini dinlemek ve adaletle karar vermek zorundadırlar.⁵ Ahlâkî kavramlar felsefi bir bakış açısıyla incelenmeden adalet kavramının hukuk felsefesi dersi kapsamında yetkinlikle irdelenmesi mümkün değildir. Bu nedenle, hukuk öğrencilerinin ahlâk felsefesi alanında sorulmuş sorulara samimiyetle yanıt aramalarının ve hatta kendi sorularını sormalarının sağlanması çok önemlidir. Bu zihinsel faaliyeti yürütürken öğrenci hem içinde yaşadığı toplumu eleştirel gözle irdelenecek hem de kendi içine dönerek öz değerlerini sorgulayacaktır.

Diğer yandan, daha öğreniminin ilk yılında Medeni Hukuk dersinde “dürüstlük kurallarıyla”, “iyiniyet” kavramıyla karşılaşan hukuk öğrencisinin bu kavramları yorumlayabilmesi, içini doldurabilmesi için, yukarıda açıklandığı şekilde ahlâk felsefesi tartışmalarını yapmış olması büyük bir avantaj sağlayacaktır.

C. Metin İnceleme ve Muhakeme Yeteneğinin Geliştirilmesi

Hukukçunun mesleğini icra ettiği dönemde yürürlükte olan hukukun öğrenim gördüğü dönemde yürürlükte olan hukukla aynı kalması olanaksızdır. Dolayısıyla ezbercilik, hukuk öğrencisini kesinlikle yarı yolda bırakır. Kaliteli bir hukuk eğitiminden beklenen, bu eğitimin hukukî metinleri yorumlama ve eleştirel gözle değerlendirme yeteneği kazandırmasıdır. Bütünlük arz eden bir metnin analiz edilmesi, metnin ana fikirlerinin çıkarılması, metnin çeşitli unsurları yönünden birbirileriyle karşılaştırılması felsefe dersinde uygulanması gereken çalışma yöntemleridir. Felsefe metinlerinde düşünürün aklında bir soru (veya bir sorun) vardır ve düşünür bu soruya yanıt (veya bu soruna çözüm) ararken bir takım önermelerde bulunur veya bazı önermelere karşı çıkar. Bu önermelerini (veya önermelere karşı çıkışlarını) nedensellik ilkesine uygun şekilde gerekçelendirir ve bir çıkarıma varır. Söz konusu metinlerdeki bu düşünce akışını izleyebilme, metni sistematik ve tutarlılık açısından eleştirel gözle değerlendirebilme, felsefe dersinin hukuk öğrencisine kazandırabileceği en önemli yetenekler arasındadır. Bu işlevi mantık dersinin daha iyi yerine getirebileceği ileri sürülebilir; ilkesel olarak mantık dersinin de hukuk ders programına, en azından seçmlik ders olarak dâhil edilmesine taraftarım.⁶ Yalnız, özellikle hukuk fakültesinin birinci sınıfında, mantık dersine felsefe dersine yüklenemediği kadar işlev yüklenemeyeceğini düşünüyorum. Öğrencilerin soyutlama ve matematiksel düşünme yetenekleri üniversite öncesi eğitimde yeterince geliştirilmediğinden mantık dersinde öğrencinin dersten kopma ve verim alamama tehlikesi

⁴ Hukukçulara toplumu şekillendirme, adaletli bir toplum düzeni kurma ve yaşatma konusunda öncelikli rol verildiği ve hukukçunun bu rolü üstlenebilmesi için eğitiminde mutlaka ahlâk felsefesine yer verilmesi gerektiği yolundaki görüşün savunulduğu makalelere örnek olarak bkz.: Davison M. Douglas, The Jeffersonian Vision of Legal Education, <http://www.wm.edu/law/publications/online/douglas-1-6475.pdf>; Frederich Davis, Thoughts on Legal Education, www.ruf.rice.edu/~acadadv/prelaw9.html.

⁵ Hayrettin Ökçesiz, “Hukukçu Eğitiminde Bir Denek Taşı ‘Radbruch Formülü’”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı 56, 2005, s. 167-174. Ökçesiz, bu makalesinde şöyle demektedir: “Hukukçunun eğitiminde ‘cesaret’in; adalete cesaretin ve haksızlığa karşı koymak cesaretinin onun kimliğinin ve kişiliğinin ana hattı olduğunu söylemeliyim. Adalete cesaret hukukçunun kimliğinin ve kişiliğinin ana hattı olacaksa, o bunun için gereken her şeyi kaybetmeye de manen hazır olacaktır. Onun tinsel ve duyumsal donanımı bu yüksek bilinci taşımaya yeterli bir düzeyde bulunmalıdır.” (Ökçesiz, a.g.e., s. 167)

⁶ Bkz.: aş. 16. dipnot.

daha fazladır. Hâlbuki mantık dersinde ele alınabilecek bazı konular, metin inceleme aşamasında felsefe dersine kolaylıkla ithal edilebilir.

D. Araştırma Kültürünün ve Yönteminin Kazanılması

Ezberciliğin yıkılmasında, kopyacılığın önlenmesinde, öğrenciye araştırma kültürünün kazandırılması ve araştırma yönteminin öğretilmesi büyük rol oynayacaktır. Fakülteodaki odama gelen birinci sınıf öğrencilerinin çoğunun kütüphanemdeki kitapları görünce, birbirlerinden habersiz *“Hocam bu kitapların hepsini okudunuz mu?”* şeklinde aynı soruyu yöneltmeleri, sanırım eğitim sistemimizin temel eksikliklerinden birini daha gösteriyor. Öğrenci, soru sormuyor ve dolayısıyla sorunun yanıtını araştırıyor.⁷ Soru sorma, sorgulama öğrencinin kişiliğinin bir parçası haline gelmedikçe araştırma kültürü oluşturulamaz. Felsefe dersi öncelikle soru sormayı öğretecektir. Hukuk öğrencisi için *“neden?”* sorusu hayatî önem taşır. Sözlü ve yazılı sınavlarda kendisinden beklenen, sorulara verdiği yanıtların gerekçelerini ortaya koymasındır. *“Neden?”* sorusunu kendine sorarak yanıtını aramayan bir hukuk öğrencisinin mesleğinde başarılı olması mümkün değildir. Sorusuna yanıt ararken çeşitli kaynaklardan yararlanması, bilgiye ulaşabilmesi, sistematik şekilde araştırma yapabilmesi ve araştırma sonuçlarını verimli, amaca yönelik kullanabilmesi sağlıklı bir muhakeme yürütebilmesi için elzemdir. Hukuk öğrencisi, ezberci kişilikten sıyrılıp araştırmacı kişiliğe bürünmesiyle bir evrim geçirecektir. Bu evrimin geriye dönüşü yoktur; artık o bağımsız ve bilimsel düşünebilen bir bireydir. Bu evrimin olumlu yansımalarını dava dilekçelerinden yargı kararlarına, mevzuata kadar birçok alanda görebileceğimize inanıyorum.

E. Yazılı ve Sözlü İfadenin Geliştirilmesi

Hukukçunun işlevini yürütürken kullandığı tek araç dildir. Bu çerçevede, sözlü ve yazılı iletişiminin güçlü olması hukukçu için elzemdir.⁸ Felsefe dersinin yürütülmesinde öğrencinin etkin katılımına olanak tanıyan bir yöntemin izlenmesi, hukuk öğrencisinin ifade yeteneğinin geliştirilmesine büyük katkı sağlayabilir.

III. Hukuk Öğrencileri İçin Felsefe Dersinde İzlenebilecek Yöntemler

Derslerde izlenecek yöntemle ilgili temel sorunu *Uygun* çok yerinde bir şekilde saptamıştır:

“Hukuk fakültelerinde dersler genellikle öğretim elemanının anlatımına dayalı olarak yürütülüyor. Bu yöntem, öğrencinin dersle aktif katılımına olanak tanımayarak, onu dersin önemsiz, pasif bir unsuru haline getirmektedir.

Anlatıma dayalı yöntem, ders kitaplarının veya ders notlarının ezberlenmesi sonucunu doğurur. Nitekim, mevcut sistemde, araştırma, yorumlama ve tartışma yerine, ezberleme yeteneğinin geliştirilmesi, öğrencinin başarısında esas unsur haline gelmiştir.”⁹

⁷ Aynı görüşte bkz.: Prof. Dr. Hakan Pekcanitez'in konuşması, Hukuk Öğretimi ve Hukukçunun Eğitimi, Uluslar arası Toplantı, Türkiye Barolar Birliği, 9-11 Ocak 2003, Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 59, Nisan 2004, s. 111.

⁸ Bedia Akarsu, Felsefe Açısından Dil, http://www.turkischweb.com/anadilim/site45_old.htm.

⁹ Oktay Uygun, Türkiye'de Hukuk Öğretiminin Sorunları ve Bir Öğretim Reformu Önerisi, Cumhuriyet'in 75. Yıl Armağanı, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1999.

Bu gerçekler karşısında ne yapmalıyız, derslerde nasıl bir yöntem izlemeliyiz? Aslında yönteme ilişkin -kendi deneyimime dayalı- aşağıdaki önerilerimin birçoğu tüm dersler için geçerlidir. İlk önerim, dersin amacını ve dersten beklenen yararları dersin başında öğrenciye sorgulatmaktır. Böylece öğrenci bu dersten somut bir takım yararlar elde edebileceğine ve dersin takip edilmeye değer bir ders olduğuna inanacaktır. İkinci önerim öğrencinin derse etkin katılımının sağlanmasıdır; bu, hukuk öğrencileri için belki çok daha fazla gereklidir. Ben derslerde konuşma süresi olarak dersin yarı süresini aşmamaya gayret ediyorum. Özellikle metin irdelemele- rinde, benim soruları yönelmem yerine, öğrencilerin birbirilerine soru sormalarını sağlamaya çalışıyorum. Bu çerçevede, kanımca, hukuk öğrencilerine yönelik felsefe dersini yürüten öğretim üyesinin konumu esas itibarıyla yönlendiriciliktir.¹⁰

Bu yöntemin başarısı, öğrenciye ders yılının başında, her hafta incelenecek konu başlıklarını, yararlanılacak kaynakları, irdelenecek sorunları içeren anahtar nite- liğinde bir ders içeriğinin verilmesine bağlıdır. Bu ders içeriği sürekli güncellenme- lidir. Ayrıca öğrencinin ders içeriğine katkı yapması teşvik edilmelidir. Öğrencinin her hafta ilgili kaynakları okumuş ve bu kaynaklar üzerinde düşünmüş şekilde derse gelmesiyle dersten gerçek verim alınabilir.¹¹ Öğrencilerimizin tembel olduğu, bu tür çalışmaları yapmayacağı yolundaki iddialar kabul edilemez; her halde bu tür iddia- ları ileri sürebilmek için önce yukarıda nitelendiği şekilde bir ders içeriği hazırlamış ve dersi öğrencinin etkin şekilde katılacağı tarzda şekillendirmiş olmak gerekir. Öğrencinin irdelenecek sorunlarla ilgili araştırma yapması özendirilmelidir. Akade- mik yılın başında, birlikte kütüphaneye giderek kaynak araştırmasının nasıl yapıla- cağının gösterilmesi, internette yararlanma konusunda öğrenciye yol gösterilmesi, öğrencinin araştırma yapabilmesine olanak sağlayacaktır. Felsefe dersi için, Batı ve Batı dışı eserlerin dengeli bir şekilde dağıldığı kapsamlı bir koleksiyon oluşturmak ve bu koleksiyonu geliştirmek iyi bir altyapı çalışmasıdır. Öğrenciler, düşünürlerin hayatını anlatan, görüşlerini açıklayan kaynaklar yerine, doğrudan düşünürlerin eserlerine, yani birincil kaynaklara yönlendirilmelidir.

Belirli konu başlıkları altında sorunlar incelenirken karşılaştırma yöntemini uy- gulamanın verimli sonuçlar doğurduğunu gözlemledim. Öğrenci, farklı düşünürlerin aynı soruna yaklaşımını karşılaştırdığında sorunu daha iyi kavıyor. Bu yöntem, öğrencinin kavramların içini doldurma ve yorum yeteneğini de geliştiriyor. Ayrıca dersin ilerleyen aşamalarında önceki derslerde üzerinde durulan kavram ve konular- la yeni ele alınan konular arasında bağlar kurularak öğrencinin kavramlar arasındaki ilişkileri irdelemesi de sağlanabiliyor.

¹⁰ Prof. Dr. Hakan Pekcanitez'in konuşması. Hukuk Öğretimi ve Hukukçunun Eğitimi, Uluslar arası Toplantı, Türkiye Barolar Birliği, 9-11 Ocak 2003, Ankara. Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 59, Nisan 2004, s. 113.

¹¹ Mevcut öğretim sistemimizin takrir yöntemine dayalı sakıncalı bir yöntem olduğuna dair görüş için bkz.: Prof. Dr. Sait Güran'ın konuşması. Hukuk Öğretimi ve Hukukçunun Eğitimi, Uluslar arası Toplantı, Türki- ye Barolar Birliği, 9-11 Ocak 2003, Ankara. Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 59, Nisan 2004, s. 86-87. Ayrıca klasik ders anlatma metodunun sakıncalarına dair görüş için bkz.: Şahin Akıncı, "Hukuk Eğitimi Üzerine Düşünceler", Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 9, 2001, Sayı 1-2, s. 25-27; Yaşar Karayalçın, Hukukta Öğretim-Kaynaklar-Metod, Problem Çözme, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Genişletilmiş 5. Bası, 2001, s. 51-52

Öğrencinin ilk aşamada metni doğru anlaması hedeflenmelidir. Bunun için ilk önce, metinde ileri sürülen temel savın ortaya çıkarılması istenmelidir. Daha sonra bu savı destekleyen gerekçeler saptanmalı, eğer birbirini takip eden belitler (*aksiyomlar*) ileri sürülmüşse bunlar sırasıyla belirlenmelidir.

İkinci aşamada ise öğrencinin eleştirel gözle değerlendirme yapması ve metni sorgulaması sağlanmalıdır. Bu çerçevede, öğrenci temel savı destekleyen yargıların (gerekçelerin, önermelerin) kendi içinde doğru olup olmadıklarını, temel savı desteklemeye uygun olup olmadıklarını, birbirleriyle çelişip çelişmediklerini, doğru bir sistematik içerisinde ileri sürülüp sürülmediklerini, birbirini takip eden aksiyomlar varsa bunlar arasında kopukluk bulunup bulunmadığını incelemeyi öğrenmelidir. Bu aşamada “şeytanın avukatı”nı oynamanın, yani öğrencileri ilk başta yanılgıya düşürecek mantık oyunları saptırmaya çalışmanın, çeşitli söz oyunları yapmanın öğrencinin zihninin harekete geçmesine katkı yaptığını gözlemledim. Ayrıca iyi örnekler kadar kötü örnekleri incelettirmenin ve öğrencilere bu örnekleri karşılaştırma fırsatı vermenin de yararlarını gördüm.¹²

Son aşama ise, öğrencinin özgün düşünce üretmeye başlamasıdır. Bu aşama aslında ikinci aşamayla birlikte başlamıştır; ancak son aşamada öğrenciden sorularını kendi seçmesi ve bu sorularla ilgili özgün görüşlerini ortaya koyması beklenmektedir. İki yıldır öğrencilerime bir proje hazırlatıyorum. Projenin esnek bir çerçevesi var; kültürümüzden, tarihimizden bir olgu seçip bu olgunun unsurlarını günümüzde toplumumuzun yaşadığı bir veya daha fazla soruna çözüm oluşturacak şekilde irdelemelerini istiyorum. İlk iki aşamayı geçen öğrencilerim çok yaratıcı projeler sundular ve metin yazmaya ilişkin öğrendikleri kuralları (sistemlilik, tutarlılık, özlülük, açıklık) büyük ölçüde uygulayabildiler.

Bu çalışmalarını destekleyecek en güzel pratik çalışma ise münazaradır. Münazara, öğrencinin yaratıcılığını topluluk önünde ve önceden tasarlanmamış (*spontane*) bir şekilde ortaya koymasına olanak tanıyarak hem muhakemesini hızlandırmasına hem sözlü ifadesini güçlendirmesine yarayacaktır. Ayrıca münazara öncesinde araştırma yürütmesi ve bu araştırma sonuçlarını somut bir hedefe yönelik olarak değerlendirmesi de öğrencinin araştırma geleneğini ve yöntemini kazanmasına hizmet edecektir.

¹² Bu yöntemin uygulamasının A.B.D.’deki hukuk eğitiminin temel özellikleri arasında yer aldığı yolundaki açıklama için bkz.: Hiram Chodosh, “Hukuk Eğitimi: Trendler, Sorunlar ve Stratejiler” Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 9, 2001, Sayı 1-2, s. 330. Chodosh, makalesinde bu yöntemi şöyle açıklıyor: “Geleneksel olarak sınıf içi eğitimde kullanılan metot, seçilen örnek davalar (örnek olay yöntemi) üzerinde doğrudan soru sormaya (Sokratik Metot) dayanır. Örnek olay yöntemi, gerçek hayatta karşılaşılan çatışmalardan alınan ve insan ilişkilerinin çeşitli yönlerini ve bunlardan kaynaklanan hukuksal sorunların farklı yönlerden incelenmesine dayanan bir yöntemdir. Bu yol, öğrencilere sadece mahkemelerdeki karar verme sürecini öğretmekle kalmaz, bunun ötesinde gerek mahkemedeki taraflar gerekse benzer konudaki diğer toplumsal aktörlere yönelik sonuçlarını da anlamalarını sağlar. Sokratik sorgulama yoluyla dersi veren öğretimin üyesi öğrencilere değişik ve zor sorular sorarak sürekli onları sınar, olayların farklı yorumlarını öğretir ve zor konularda daha derin düşünerek gerekçeli kararlar oluşturmalarına yardım eder. Bu yaklaşımda hukuksal akıl yürütme süreci, en azından eldeki somut davanın içeriğini tartışmak kadar önemli görülür.”

IV. Hukuk Eğitiminde Felsefe Dersinde Ele Alınabilecek Konu Başlıkları

Ne hoş bir tesadüftür ki felsefenin babası olarak anılan *Sokrates*'in öğrencisi *Platon*'un en önemli eserlerinden biri "*Sokrates'in Savunması*"dır.¹³ Bu kitapta *Sokrates*, yaşamın ve ölümün anlamını, adaletin nasıl sağlanabileceğini, hukuk kurallarının kim tarafından konulduğunu, nasıl uygulandığını, devletin saygınlığına neden gölge düşmemesi gerektiğini sorgular; bütün bunları ölüm cezası istemiyle yargılandığı bir davanın savunmasında yapar.¹⁴ Kanımca hukuk öğrencileriyle felsefe dersine giriş yapmak için en uygun metindir "*Sokrates'in Savunması*"... Bir öğrencimin "*Sokrates'in Savunması*"nı değerlendirdiğimiz bir felsefe dersindeki şu sözleri beni çok etkilemişti: "Sanırım eğitim sistemimizin sorunu bizleri "*Sokrates*" ve "*Platon*" isimlerini ezberlemek zorunda bırakması, ama *Sokrates*'le hiç tanıştırmaması..." Öğrencilerin kendilerine fırsat verildiği zaman yaratıcı düşünceler ortaya koyabildiklerini, metin içerisinde ilginç bağlantılar kurabildiklerini ve özgün yorumlar yapabildiklerini görmek bir öğretim üyesi için de son derece teşvik edici bir durum teşkil ediyor. "*Sokrates'in Savunması*", yalın diliyle, açık ifadeleriyle, metin içerisindeki heyecan ve gerilimiyle öğrenciyi iten değil, içine çeken, kavrayan bir eser; bu açıdan da öğrenci ve öğretim üyesine birçok fırsat sunuyor. Henüz, "*Sokrates'in Savunması*" dışında, kesin olarak derste kullanılmasını önereceğim bir metin saptamadım; dolayısıyla aşağıda sadece, ele alınmasını uygun ve yararlı bulduğum konu başlıklarını irdeleyeceğim.

Kültürümüzün ait olduğu uygarlık cephesinin saptanmasında yaşanan tereddüt, düşünce ve kültür birikimimizin kıymetine karşı duyulan şüphe ve "Batı üstündür" kabullenmesi, kendi kültürümüzde ve kültürümüzün yansıdığı eğitim sistemimizin ürünleri olan öğrencilerimizde gözlemlenen bir yaklaşımdır. İki yıldır yürüttüğüm felsefe derslerindeki gözlem ve uygulamalarıma dayanarak öğrencilerimin bu yaklaşımı aslında hiç de benimsemek istemediklerini ve kendilerine güvenleri arttıkça, yaratıcı düşünceyi benimsedikçe tarihlerine ve kültürlerine ulusal bir bilinçle sahip çıktıklarını ve değerlerimizi yüceltiklerini söyleyebilirim. Bu çerçevede, felsefenin Batı ve Doğu uygarlıklarındaki gelişim serüvenini karşılaştırmalı şekilde incelemeye yönelik eserlerin seçilmesini çok yararlı görüyorum. Özellikle kendimize ait bir düşünce tarihimizin bulunmadığı, felsefe birikimimizin Batının bir kopyasından ibaret olduğu yolundaki görüşleri çürütebilmenin tek yolu, en az Batı uygarlığına ait felsefe metinleri kadar, belki daha da fazla başta Doğu olmak üzere Batı dışı uygarlıklarının felsefe metinlerine başvurmaktır. Böylece öğrencilerimiz uygarlığın Batının tekelinde olmadığını ve insanlığın uygarlık birikimine tarih boyunca çok çeşitli kaynaklardan katkıda bulunulduğunu da fark edeceklerdir.

Felsefe-mantık ilişkisi ve mantığın temel ilkeleri, hukuk öğrencileri için felsefe dersinin çatısı altında işlenebilecek bir diğer yararlı konudur. Düşünme yöntemi

¹³ *Sokrates'in Savunması*, Platon (Çeviren: Niyazi Berkes), Dünya Klasikleri, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1998; *The Trial and Death of Socrates (Four Dialogues)*, Plato (İngilizceye çeviren Benjamin Jowett), Dover Thrift Editions, 1992.

¹⁴ "Uygarlığımızın temelinde Sokrates'in Savunması (apologia) yatar", Melih Cevdet Anday, Cumhuriyet, 13.11.1981 [*Ökçesiz*'in makalesinden (bkz. yuk. 5. dipnot) naklen (a.g.e.'de 13. dipnot)].

şeklinde ifade edilebilecek mantık, felsefe yapabilmenin ön koşuludur.¹⁵ Hukuk öğrencisinin de mantık kurallarını öğrenmesi ve düşünürken bu kuralları uygulayabilmesi gerekir. Gerçeği arayarak adalete ulaşmaya çalışan hukuk öğrencisinin doğru yapıp yapmadığını sorgulayabilmesi hem esas hem usul yönünden donanımlı olmasına bağlıdır. Esas yönünden donanımını özellikle ahlâk felsefesi kapsamında yapacağı tartışmalar, usul yönünden donanımını ise mantık kurallarını öğrenmesi ve uygulaması sağlayacaktır.¹⁶

Felsefe-ahlâk-din ilişkisi, bu çerçevede ahlâk ve din felsefesi bir arada incelenebilir. Yukarıda ahlâk felsefesinin hukuk öğrencileri için tasarlanan felsefe dersinin en önemli konu başlıklarından birini teşkil etmesi gerektiğinden bahsetmişim.¹⁷ Ahlâk ve din kavramlarının ayrıştırılarak etkileşimlerinin incelenmesi, toplumsal önemlerinin değerlendirilmesi ve değer yargılarının oluşmasındaki etkilerinin saptanabilmesi hukuk öğrencisi için önemli kazanımlardır; zira hukuk, toplumun değer yargılarından soyutlanarak sağlıklı bir şekilde icra edilemez.¹⁸

Bu konunun doğal akışı, dersi felsefe ile bilimsel düşüncenin bağlantısının sorgulanmasına götürmektedir. Hukukçu, toplumda geçerli ve yukarıda değinilen değer yargılarını saptarken bunlara eleştirel gözle yaklaşma ve toplumda düzene ve adalet dağıtımına ilişkin sorunlara yönelik çözüm üretme yeteneğini de kazanmış olmalıdır. Bu da ancak meselelere nedensellik bağına gözeterek yaklaşmakla ve bilimsel

¹⁵ "Mantık, başkalarını bilgilendirmek kadar kendini bilgilendirmek için şeylerden bilgi edinme sürecinde aklını iyi yönetme sanatıdır. Bu sanat, insanların şu dört temel işlemde oluşturduğu düşüncelerden oluşur; kavramak, muhakeme etmek, usavurmak ve düzenlemek..." Arnauld ve Nicole, *La Logique ou l'Art de penser* (Bu alıntı, Armand Cuvillier, Felsefe Yazarlarından Seçilmiş Metinler, Doruk Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 441'de yer almaktadır.)

¹⁶ Yukarıda değindiğim üzere (bkz.: yuk. II-C) mantık derslerinin de hukuk ders programında yer almasına taraftarım; bu karar kanımca hukuk öğrencisinin bu dersten verim alabilmesi olasılığı, makalede açıkladığım şekilde bir felsefe dersi görmesi durumunda fazlasıyla artacaktır. Öğrencinin mantık kurallarını kavrayarak uygulayabilmesi felsefe dersinde de gözetilebilir. Mantık ve ahlâk (ahlâk felsefesi) arasındaki ilişkiyi irdeleyen şu alıntı, bu meseleye bir ölçüde ışık tutmaktadır: "...O halde, mantık ve etik özde kuralcı bilimler olarak ortaya çıkmaktalar... Düzenleyici bilimlerin bu anlamı içinde, bilginizin tüm alanına yayılmaktadır. Mantık kuramcı bilimlerin kuralcı tabanını, etik, pratik bilimlerin kuralcı tabanını oluşturmaktadır...Mantık, diğer görevlerinin yanında, doğru düşüncenin ölçütlerini sergileme ve doğru düşüncenin değerini aydınlatma görevini yerine getirdiği sürece, düşüncenin etiği olarak adlandırılabilir. Bununla birlikte olması gereken kavramı, mantık ve etik için aynı anlama sahip değildir. Etik için, bu kavramın nedenleri doğrudan incelenmeye tabi olan nesnelere içindedir; mantıkta bu kavram, yalnızca nesnelere araştırılmasına kendisinin uyguladığı işlemin, bir değer muhakemesine tabi bir eylemin, yani etik bir eylemin görüş açısına göre devreye girdiği zamanda ortaya çıkar. Böylece kuralcı kavramın son kaynağı ahlâktır ve etik, temel kuralcı bilimdir." (Wilhelm Wundt, *Ethik, eine Untersuchung der Tatsachen und Gesetze des sittlichen Lebens*, F. Enke, sy. 1-7, seçmeler-Bu alıntı, Armand Cuvillier, Felsefe Yazarlarından Seçilmiş Metinler, Doruk Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 601-602'de yer almaktadır.)

¹⁷ Bkz.: yuk. II-B.

¹⁸ A.B.D.'de hukuk eğitiminin beş farklı analiz düzeyini kapsadığı ve bu düzeylerden üçünün, hukuk politikaları, değişik toplumsal değer yargılarının hukuk açısından önemi ve belli bir hukuk kuralının varmayı amaçladığı sonuçla o kuralın dayanağını teşkil eden toplumsal değer yargısı arasındaki ilişkiye dair olduğu hakkında bkz.: Hiram Chodosh, "Hukuk Eğitimi: Trendler, Sorunlar ve Stratejiler" Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 9, 2001, Sayı 1-2, s. 331. Hukuk eğitimimizde öğrencilerin bu düzeylerde analiz gerçekleştirebilmesi hedeflendiğinde -ki kanımca bu kesinlikle hedeflenmelidir- içeriğinde ahlak ve din felsefesi tartışmalarına yer veren ve öğrenciyi toplumsal değer yargılarını eleştirel gözle değerlendirmeye yönelik felsefe dersinin, müfredatın ayrılmaz bir parçasını teşkil etmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır.

yöntemleri uygulamakla mümkündür. Bu çerçevede, deneysel yöntemin, tündenge-
limin, tümevarımın, analiz ve sentezin ve hatta sezgisel yöntemin uygulamalı şekil-
de, örneklerle irdelenmesinde büyük yarar vardır.

Hukuk öğrencisi bu başlıklar altında yapacağı çalışmalar ve inceleyeceği me-
tinlerle gerekli düşünsel ve yönetsel altyapıyı kazandıktan sonra, dersin ilerleyen
aşamalarında kendisini hukuk felsefesine hazırlayacak konu başlıklarına yönlendiri-
lebilir. Siyaset felsefesi, bu açıdan son derece uygun, önceki konu başlıklarının
harmanlanarak “siyaset, devlet erki, yönetim” kavramları çerçevesinde ele alınabile-
ceği bir konu başlığıdır.

Bütün bu konular sırasıyla ele alındıktan sonra hukuk öğrencisi adalet ve eşitlik
kavramlarını kavramlarını yetkinlikle irdelemeye, bu kavramların içini doldurmaya
ve yaratıcılığını göstermeye hazırdır. Bu açıdan felsefe dersinin sonu, hukuk felsefe-
si dersinin başlangıcıdır.

SONUÇ

Üniversitelerde felsefe dersi tüm bölümler için gerekli ve yararlı bir derstir; hukuk öğrencileri için ise elzemdir. Her bölüm ihtiyaçlarına göre felsefe dersini şekillendirebilir. Fen bilimlerinde bilim ve varlık felsefesi üzerinde daha ağırlıklı durulurken sosyal bilimlerde ahlâk ve siyaset felsefesi ağırlıklı bir ders içeriği hazırlanabilir. Hukuk eğitiminin başlangıcındaki öğrenciler için en uygun konu başlıkları, ahlâk ve siyaset felsefesi kapsamında yer almaktadır. Felsefe dersinde, dersin işleniş şekli ve öğrenciye kazandırılmaya çalışılan zihinsel yetenekler, en az dersin içeriği kadar (belki de içerikten daha fazla) önem taşır. Hukuk eğitiminin amacı yürürlükteki mevzuatın öğretilmesi değil, beşeri ilişkilerin düzenlenmesi ve bu çerçevede ortaya çıkan sorunlara çözümler üretme yeteneğinin kazandırılmasıdır. Bu varsayımdan hareketle diyebilirim ki felsefe dersi, bu amaca ulaşmak için gerekli yapıtaşlarından biridir. İçeriğinin ve derste uygulanan yöntemlerin bu amaç doğrultusunda biçimlendirilmesi gerekir. Bu gerekçelerle, hukuk öğrencileri için felsefe dersinin hukukçu akademisyenler tarafından hazırlanarak verilmesinin dersten sağlanacak yararları artıracığı görüşündeyim. Diğer yandan, felsefe dersinin, hukuk öğrencilerinin eğitimlerinin sonraki aşamalarında görecekleri hukuk felsefesi dersi ile ilişkilendirilmesinde, bu derslerin içerik ve yöntem açısından birbirini tamamlamasında ve birbiriyle uyumlaştırılmasında da yarar görüyorum. Son olarak, felsefe dersinin hukuk lisans programlarına dâhil edilip içeriğinin ve yönteminin geliştirilmesinde felsefe ve hukuk alanında çalışan akademisyenlerin işbirliğine girişmesini ümit ediyorum.

Makaleye, Kant'ın ussalığın (rasyonelliğin) özünü saptadığı üç ilkeyi ve bu ilkelere ilgili önemli bir değerlendirmeyi aktararak son vermek istiyorum:

“ 1. Bağımsız düşünmek

2. Kendini (insanlarla iletişim içerisinde) her bir başka kimsenin yerine koyarak düşünmek,

3. Daima, kendisiyle çelişmeksizin, uyum içerisinde düşünmek¹⁹

Bu ilkelere dayalı *sapere aude* –kendi aklını kullanma cesareti-, bu yüzden yoğun ve sürekli bir araştırmayı ve tefekkürü de hukukçu için zorunlu kılmaktadır. Kendi-mişeti ya da müvekkilinin çıkarı için akıl yürütmek hukukça düşünmek değildir.”²⁰

¹⁹ Kant, “Pragmatik Bakımdan Antropoloji” (Bkz.: Ökçesiz, a.g.e. de 8. dipnot).

²⁰ Ökçesiz, a.g.e., s. 171.